

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У КІРОВОГРАДСЬКІЙ ОБЛАСТІ

У статті розглядаються основні суспільно-географічні особливості міграційних процесів у одній з найбільш депресивних областей України – Кіровоградській, де протягом багатьох років спостерігаються негативні тенденції у основних видах міграцій населення. Дослідження охоплює десятирічний період з 2005 по 2014 роки. Визначені основні причини посилення різних типів міграцій в області, охарактеризовано особливості внутрішньорегіональної, міжрегіональної та міждержавної міграції населення області. Розраховані основні показники, які характеризують міграційні процеси в області: міграційний оборот, коефіцієнт інтенсивності прибуття та вибуття, загальний коефіцієнт інтенсивності міграцій, коефіцієнт інтенсивності міграційного обороту. На основі цих розрахунків побудовані картосхеми та графіки. Проаналізовано вікову структуру мігрантів та вплив основних наслідків міграційних процесів на соціально-економічну ситуацію в Кіровоградській області. Для покращення негативної міграційної ситуації обґрунтовується запровадження регіональної міграційної політики.

Ключові слова: міграції, міграційні процеси, причини і наслідки міграцій, внутрішньорегіональна, міжрегіональна, міждержавна міграція, міграційний оборот, коефіцієнт інтенсивності міграцій.

Ю. Ю. Сильченко, Л. Л. Семенюк. ОБЩЕСТВЕННО-ГЕОГРАФИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ МИГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ В КИРОВОГРАДСКОЙ ОБЛАСТИ. В статье рассматриваются основные общественно-географические особенности миграционных процессов в одной из наиболее депрессивных областей Украины - Кировоградской, где в течение многих лет наблюдаются негативные тенденции в основных видах миграций населения. Исследование охватывает десятилетний период с 2005 по 2014 годы. Определены основные причины усиления различных типов миграций в области, охарактеризованы особенности внутрирегиональной, межрегиональной и межгосударственной миграции населения области. Рассчитаны основные показатели, характеризующие миграционные процессы в области: миграционный оборот, коэффициент интенсивности прибытия и убытия, общий коэффициент интенсивности миграции, коэффициент интенсивности миграционного оборота. На основе этих расчетов построены картосхемы и графики. Проанализирована возрастная структура мигрантов и влияние основных последствий миграционных процессов на социально-экономическую ситуацию в Кировоградской области. Для улучшения негативной миграционной ситуации обосновывается введение региональной миграционной политики.

Ключевые слова: миграции, миграционные процессы, причины и последствия миграции, внутрирегиональная, межрегиональная, межгосударственная миграция, миграционный оборот, коэффициент интенсивности миграций.

Постановка проблеми. Сучасні міграційні процеси стали одними з головних факторів соціальних змін у суспільстві. Інтенсивність, спрямованість та структура міграційних потоків населення, їх соціальні, економічні та демографічні наслідки зумовлені різним рівнем соціально-економічного розвитку територій, їх суспільно-географічним положенням, а також особливостями природно-географічних умов.

Особливості сучасних міграційних процесів, що відбуваються в нашій країні і є безпосереднім відображенням пережитого нею етапу соціально-економічного розвитку, визначають актуальність цього дослідження. На сьогодні у майже половині адміністративних областей України зареєстрований показник негативного сальдо міграцій населення. Для Кіровоградської області, як депресивного регіону, міграційні процеси характеризуються певними особливостями: багаторічним негативним сальдо міграцій з іншими регіонами країни, впливом міграцій на ринок праці, виїздом економічно активного, освіченого населення і студентської молоді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення міграцій населення завжди носило міждисциплінарний характер. В нашій країні вони стали об'єктом дослідження демографії, статис-

тики, історії, економіки, географії, етнографії, юриспруденції, політології [14]. З однієї сторони, такий широкий інтерес до міграційних процесів сприяє розширенню теоретичних та методологічних основ вивчення, регулювання цього явища, з іншого — ускладнює систематизацію отриманих знань та узагальнення вже проведених досліджень.

Вагомий внесок у розвиток географії міграції здійснили вітчизняні географи: В. Джаман, Я. Жупанський, Ф. Заставний, О. Хомра та інші [10]. Дослідження міграційних процесів в Україні та її окремих регіонах здійснювалися у дисертаціях за спеціальністю «економічна і соціальна географія» таких учених: О. Романець (2000 р.) [19], М. Височин (2007 р.) [2], С. Западнюк (2009р.) [6, 7], С. Пугач (2011 р.) [16-18].

В останні роки географи почали більш активно досліджувати міграції населення з позиції суспільно-географічних особливостей, здійснюючи при цьому територіальний та часовий аналіз, будуючи карти міграцій для територіально-адміністративних одиниць. Зустрічаємо дослідження міграцій у публікаціях учених-географів: І. Барилі [13], І. Гудзеляк, Н. Годись, Ю. Заволоки [4, 5] Г. Кулешової, В. Лажника, К. Мезенцева [8], І. Мостової [11], Л. Немець, Л. Руденка,

К. Сегіди, М. Фашевського, В. Яворської, Є. Яковенка та інших. Картографування міграційних процесів для географічної освіти здійснював Д. Ляшенко [9].

Теоретичні аспекти визначення міграцій розробляються також економістами, зокрема Е. Лібановою [12], І. Майданік, О. Малиновською та іншими. Важливим центром дослідження є Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи Національної академії наук України.

Суспільно-географічний аналіз міграційних процесів у Кіровоградській області комплексно не проводився. Вчені розглядають міграції як складову демографічної ситуації у регіоні чи України. Серед географів, О. Бабич [1] здійснила аналіз міграційних процесів Кіровоградської області за період з 2000 по 2005 роки у рамках дослідження особливостей демографічної ситуації. Дослідження за інші періоди не були виявлені нами.

Метою статті є аналіз основних видів міграцій населення Кіровоградської області за період з 2005 по 2014 роки та виявлення їх основних суспільно-географічних особливостей.

Виклад основного матеріалу дослідження.

На думку більшості дослідників, міграції населення є одним з найдавніших соціальних явищ у світі та досить точним індикатором економічного й соціального становища регіону, політичної та екологічної ситуації, міжетнічних і релігійних відносин. У широкому сенсі до міграцій населення відносять значну кількість видів різних переміщень, зокрема й ті, що здійснюються між різними адміністративними одиницями з різних причин, з різним ступенем тривалості і з різною періодичністю. Міграції спричиняють трансформацію демографічної структури, відтворення населення, соціальний рух, ситуацію на ринку праці та інші сторони життєдіяльності населення [20, 22].

На думку С. Западнюк, основними факторами міграційних явищ (природних та суспільних) є ті, що характеризують умови життя: природно-географічні, науково-технічні, економічні, характер суспільних відносин (виробничі, сімейні, національні, політичні та інші), рівень розвитку культури та охорони здоров'я [6].

Для Кіровоградської області всі вказані причини на сьогодні залишаються актуальними, але, на нашу думку, слід також враховувати актуальність впливу несприятливого екологічного фактору. Для області важливим фактором є й активний незворотній відтік студентської молоді на навчання в інші області країни. Трудові міграції населення з області також визначають гостроту міграційної ситуації, але проблемою їх дослі-

дження є недосконала система статистичного обліку, що не дозволяє з'ясувати об'єктивні обсяги міграційних потоків, оскільки за поданою методикою фіксуються лише особи, що офіційно змінили місце реєстрації.

Авторами проаналізовано значний обсяг статистичної інформації з 2005 по 2014 роки за основними видами міграцій населення Кіровоградської області та проведені розрахунки показників: міграційний оборот, коефіцієнт інтенсивності прибуття та вибуття, загальний коефіцієнт інтенсивності міграцій, коефіцієнт інтенсивності міграційного обороту. Розрахунки здійснені на основі наявних адміністративних даних Головного управління статистики Кіровоградської області щодо державної реєстрації зміни постійного місця проживання населення [15, 21].

У 2014 році Кіровоградська область мала найбільший від'ємний загальний коефіцієнт міграційного скорочення на 10 000 наявного населення – -8,6. У 2015 році міграційне скорочення населення склало 688 осіб, а міграційний приріст міждержавної міграції – 204 особи.

Міграційний оборот по всім потокам міграції у 2014 році становив 29774 особи, це лише 3% від загальної чисельності населення області. Найменшим міграційний оборот був у 2009 році – 26180 осіб, найвищим у 2012 році – 35109 осіб. Загальний коефіцієнт інтенсивності міграцій усіх потоків у Кіровоградській області змінювався від -5,1 у 2005 році до -0,9 у 2014 році. Тенденції до збільшення коефіцієнту зафіксовані у міжрегіональних міграціях від -5,0 у 2005 році до -1,2 у 2014 році, а також у міждержавних міграціях від -0,14 до 0,36 відповідно (рис. 1).

Внутрішньорегіональна міграція не відіграє ролі у зниженні чисельності області в цілому, але для окремих районів скорочення населення в результаті даного типу міграцій має негативні наслідки. Для виявлення закономірностей переміщення населення був розрахований середній показник міграційного скорочення населення на 10 тис. осіб за п'ятирічний період. Так, можна виділити групу районів із постійно від'ємним сальдо міграції: Вільшанський, Добровеличківський, Знам'янський, Новоукраїнський, Устинівський, Олександрівський, Олександрійський. Значним позитивним сальдо міграції характеризується лише найбільш економічно розвинений Кіровоградський район, а Гайворинський, Долинський, Онуфрївський райони мають незначний показник міграційного приросту (рис. 2).

Внутрішньорегіональна міграція має велике значення у перерозподілі населення із сільської місцевості в міські поселення, а також із периферії в її центральну частину, що є багаторічною тенденцією міграцій в регіоні.

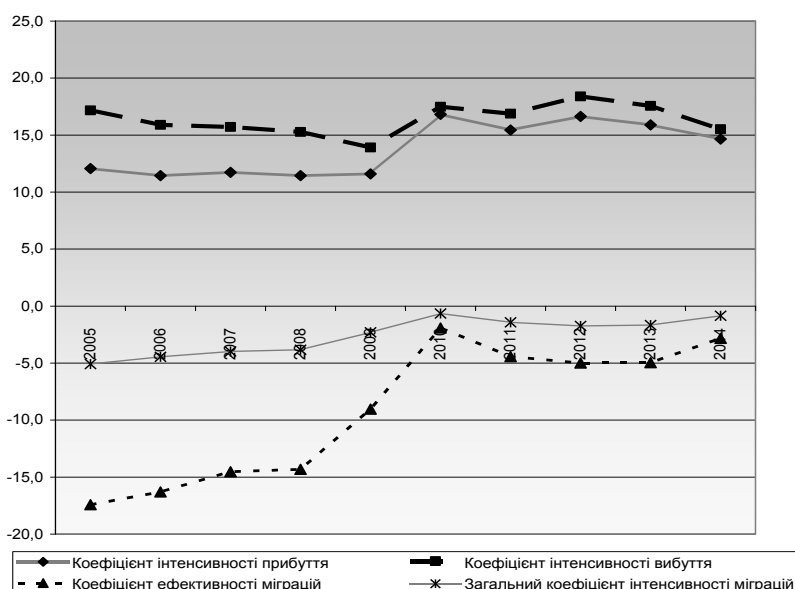


Рис. 1. Динаміка показників міграції у Кіровоградській області

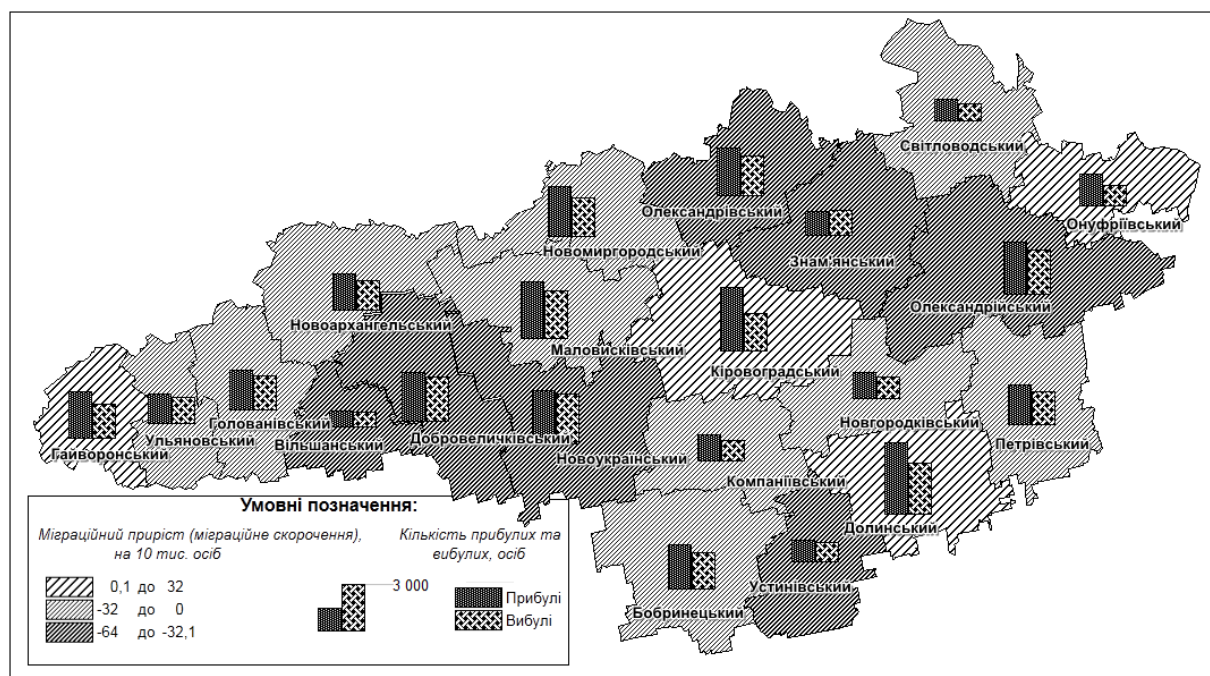


Рис. 2. Середній показник міграційного приросту (скорочення) по внутрішньорегіональній міграції населення Кіровоградської області за період 2010-2015 рр.

Міжрегіональна міграція населення Кіровоградської області характеризується зменшеннями показників міграційного обороту протягом останнього десятиріччя з 16356 осіб у 2005 році до 13272 осіб у 2014 році.

Найменше міграційне скорочення населення області зафіксовано у 2010 році (1023 особи), а найбільше у 2005 році (5368 осіб).

На основі зібраного статистичного матеріалу були розраховані середні показники міграційного приросту (скорочення) населення, прибуття та вибуття за п'ятирічний період. При його аналізі очевидним є зв'язок міграцій із рівнем соціально-економічного розвитку регіонів.

Найбільш привабливими для мігрантів з Кіровоградської області були високорозвинені Дніпропетровська, Київська, Одеська та сусідня Черкаська області. Саме до них були спрямовані основні міграційні потоки з області. Міграційна ж привабливість Кіровоградської області для мігрантів з інших регіонів є незначною (рис. 3).

За означений період середній показник міграційного приросту населення був додатним лише із Херсонської та Луганської областей. Найвищим міграційний приріст був у 2014 році із Донецької та Луганської областей за рахунок вимушених переселенців. Офіційні статистичні показники кількості вимушених переселенців не відображають реальної ситуації через недоскона-

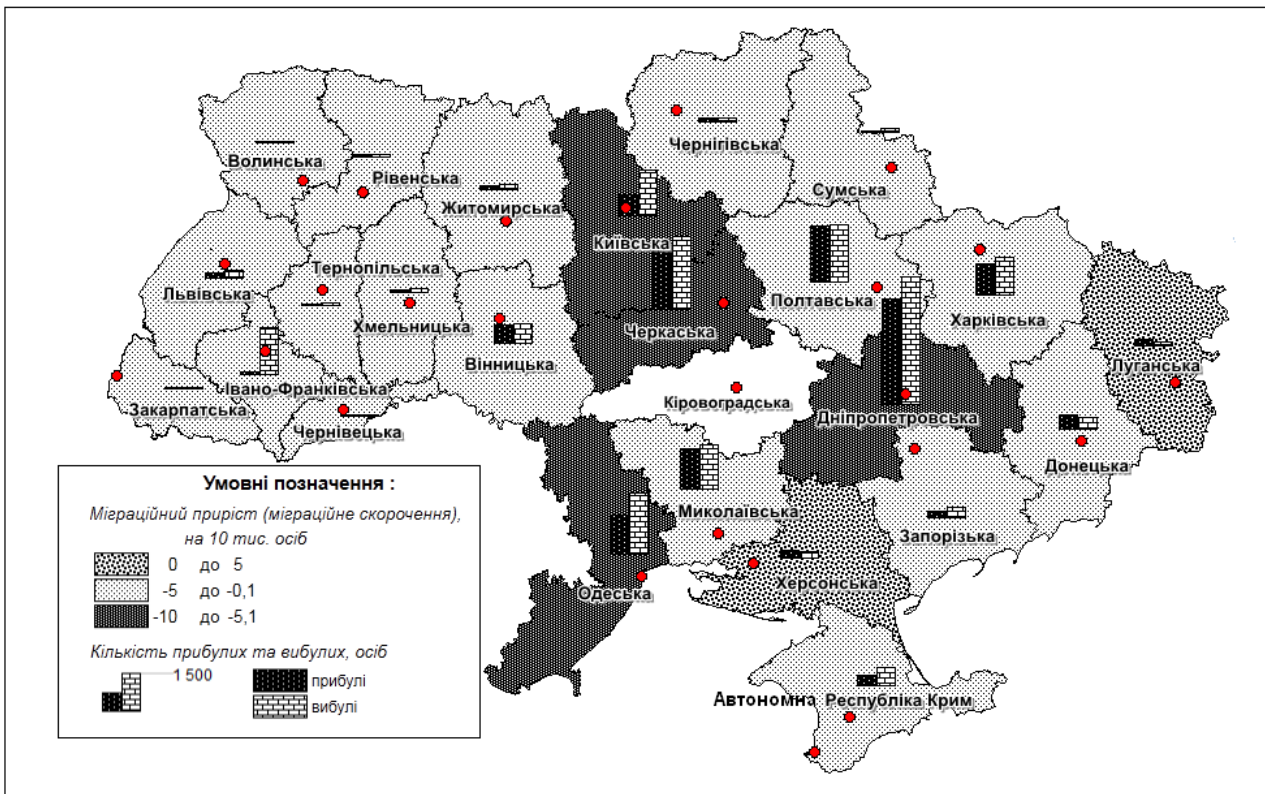


Рис. 3. Середній показник міграційного приросту (скорочення) по міжрегіональній міграції населення Кіровоградської області за період 2010-2015 рр.

лість механізмів обліку подібних осіб. За даними Кіровоградської ОДА їх кількість на кінець 2015 року склала 11 924 особи [3].

Міждержавна міграція населення Кіровоградської області характеризується зростанням показників міграційного приросту від від’ємних показників у 2005 році (-153 особи) до позитивних у 2014 році (360 осіб). Міграційний оборот по цьому виду міграцій був максимальним у 2014 році – 1054 особи, а мінімальним у 2011 році – 585 осіб. За останнє десятиріччя основними країнами-донорами мігрантів були Росія (917 осіб), Молдова (340 осіб) та країни Закавказзя: Азербайджан (211 осіб), Вірменія (261 особа), Грузія (360 осіб). Основними країнами-реципієнтами кіровоградських мігрантів стали Сполучені Штати Америки (-345 осіб), Росія (-210 осіб), Німеччина (-194 особи), Ізраїль (-130 осіб).

Проведений аналіз показує чіткий взаємозв’язок показників прибуття в область із політичною та соціально-економічною ситуацією та визначається трьома групами чинників. По-перше – це різного роду деструктивні процеси, що призводять до соціальної напруженості країни-реципієнта; по-друге – розвиток ринкових відносин у нашій країні (цін на ринку нерухомості, можливостей ведення приватного бізнесу), що стимулюють переміщення населення; по-третє – демократизація України, приєднання її до міжнародного законодавства з міграції, що полегшує процес переміщення людей. Тому спостерігається

тенденція міграційного приросту в Кіровоградську область, яка є відносно спокійним і безпечним місцем для мігрантів з проблемних територій.

Несприятливою для області є вікова структура мігрантів із переважанням осіб працездатного віку (від 16 до 59 років). Таке співвідношення має багаторічний характер. Частка осіб працездатного віку, що вибувають за межі області, у різні роки складала 76%-80%. Досить незначною є частка дітей та осіб пенсійного віку – 12-15% та 8-13% відповідно за період, що досліджувався. Це є свідченням інтенсивності саме трудової міграції, а не міграції за сімейними причинами.

Висновки. Міграційні процеси є відображенням і закономірним результатом територіальної диференціації рівня соціально-економічного розвитку регіону. Розглядаючи наслідки міграції можна зазначити, що для Кіровоградської області вони носять досить суперечливий характер. До їх позитивного впливу слід віднести: зниження навантаження на ринок праці; підвищення платоспроможності родин трудових мігрантів; вибір можливостей оптимального застосування мігрантами власних професійних навичок. Негативний вплив міграцій полягає в посиленні соціальної напруженості в одних регіонах і призводить до послаблення соціального, культурного, економічного і демографічного потенціалу інших територій; до відтоку трудового потенціалу області та

країни. Найсерйознішими ж, на нашу думку, є саме соціальні наслідки міграцій населення: погіршення якості виховання дітей у родинах трудових мігрантів, розпад сімей, вплив на статеві-вікову структуру населення.

Для зниження масштабів негативного впливу міграційних процесів на соціально-економічну ситуацію у Кіровоградській області необхідні

розробка і впровадження заходів щодо покращення іміджу та її інвестиційної привабливості, підтримки малого підприємництва, покращення соціальної інфраструктури, забезпечення молоді робочими місцями тощо. Все це вимагає проведення довготривалої міграційної регіональної політики та реформ від органів місцевого самоврядування.

Література

1. Бабич, О. В. Аналіз сучасних міграційних процесів населення у Кіровоградській області / О. В. Бабич // *Регіон – 2007: суспільно-географічні аспекти: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. студ., аспір. та молодих науковців (м. Харків, 18–19 квіт. 2007 р.)*. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2007. – С. 39–43.
2. Височин, М. Ю. Суспільно-географічні особливості міграції в регіональній соціогеосистемі (на прикладі Харківської області) [Текст]: дис... канд. геогр. наук / М. Ю. Височин – Х., 2007. – 276 с.
3. Додаток до листа Головного управління статистики у Кіровоградській області №12-84/65966355 від 25.11.2015 “Про розподіл мігрантів Кіровоградської області за потоками у 2005–2014 рр.”.
4. Заволока, Ю. Ю. Міграційні процеси населення Харківської області / Ю. Ю. Заволока, Л. М. Немець, К. Ю. Сегіда // *Суспільно-, фізико-географічні проблеми старопромислових районів: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченій 75-річчю утворення кафедри географії Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (17–19 жовтня 2011 р., м. Луганськ) / відп. ред. І. Г. Мельник*. – Луганськ: Вид-во «ДЗ ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2011. – С. 122–124
5. Заволока, Ю. Ю. Зовнішні трудові міграції України [Текст] / Ю. Ю. Заволока, І.В. Варвинська, К. Ю. Сегіда // *Регіон-2009: стратегія оптимального розвитку: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (5-6 листопада 2009 року, м. Харків) / Гол. ред. колегії В. С. Бакіров*. – Харків: РВВ Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, 2009. – С. 139-143.
6. Западнюк, С. О. Міграції населення України: передумови, динаміка та наслідки розвитку / *Наук. ред. Л. Г. Руденко*. – К., 2011. – 240 с.
7. Западнюк, С. О. Міграції населення України (суспільно-географічне дослідження) [Текст]: автореф. дис...канд. геогр. наук 11.00.02. / С. О. Западнюк; [НАН України, Ін-т географії]. – К.: Б.в, 2009. – 20 с.
8. Мезенцев К. В. Особливості динаміки міграційних процесів в Сумській області / К. В. Мезенцев, С. В. Яковенко // *Часопис соціально-економічної географії*, 2012. – Випуск 13(2).
9. Ляшенко, Д. О. Карти міжнародних міграцій для географічної освіти. – Режим доступу: <http://irbis-nbuv.gov.ua>
10. Міграційні потоки населення України: історичні особливості, динаміка, обсяги, напрями [Текст] / В. О. Джаман, П. В. Мручковський // *Науковий вісник Чернівецького університету* : зб. наук. пр. – Чернівці : ЧНУ, 2009. – Вип. 480/481: Географія. – С. 214-216.
11. Мостова І. О. Сучасні тенденції міграційної активності молоді в Україні // *Економічна та соціальна географія*, 2014. – Вип. 2 (70). – С. 100-106.
12. Населення України. Трудова еміграція в Україні / Від. ред. Е. М. Лібанова. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В.Птухи НАН України, 2010. – 233 с.
13. Немець Л. Суспільно-географічні особливості міграції населення Полтавської області / Л. Немець, І. Барило // *Часопис соціально-економічної географії*, 2014. – Випуск 16 (1). – С. 67-70.
14. Краузе О. Зовнішня трудова міграція населення України / О. Краузе // *Галицький економічний вісник (світова економіка й міжнародні економічні відносини)*, 2010. – №2(27). – С.26-34.
15. Офіційний сайт Державної служба статистики України [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
16. Пугач С. О. Деякі підходи до типізації міграцій у сучасній науковій літературі / С. О. Пугач // *Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. Географічні науки*, 2008. – № 1. – С. 134–139.
17. Пугач С. О. Суспільно-географічна характеристика основних типів сучасних міграцій населення Волинської області / С. О. Пугач // *Проблеми розвитку прикордонних територій та їх участі в інтеграційних процесах : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф., Луцьк, 15-16 жовтня 2009 р. / За ред. В. Й. Лажніка і С. В. Федонюка*. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2009. – С. 256–258.
18. Пугач С.О. Міграції населення Волинської області (суспільно-географічне дослідження) [Текст]: автореф. дис. ... канд. геогр. наук : 11.00.02 / С. О. Пугач; [Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка]. – К., 2011. – 20 с.
19. Романець, О. Ф. Міграції та їх вплив на динаміку населення і трудових ресурсів обласного регіону [Текст]: автореф. дис... канд. геогр. наук: 11.00.02 / О. Ф. Романець. – Л., Львів. нац. ун-т ім. І.Франка, 2000. – 20 с.
20. Соціально-економічні та етнокультурні наслідки міграції для України : зб. матеріалів наук.-практ. конф. (Київ, 27 вересня 2011 р.) / Упоряд. О. А. Малиновська. – К. : НІСД, 2011. – 344 с.
21. Статистична інформація Головного управління статистики у Кіровоградській області "Про розподіл мігрантів Кіровоградської області за потоками у 2005–2014рр." – 2015. – 36 с.
22. Brown, O. *Migration and Climate Change*. International Organization for Migration (IOM), Geneva, 2008. – 60 p.